

T. KATELBACHO RENESANSAS, ARBA MINTYS APIE SLAVOMIRO CENCKIEVIČIAUS MONOGRAFIJĄ „TADEUŠAS KATELBACHAS (1897–1977). POLITINĖ BIOGRAFIJA“

CENCKIEWICZ, Sławomir. *Tadeusz Katelbach (1897–1977). Biografia polityczna.* Warszawa, 2005

Arūnas Gumuliauskas
Šiaulių universitetas

Naujausioje lenkų istoriografijoje jaučiamas didelis susidomėjimas žurnalisto, politiko T. Katelbacho asmenybe. Jau XXI a. pasirodė dvi jo prisiminimų knygos³, kurios dar pokario metais buvo išleistos Vakaruose. Nėeilinį vaidmenį rengiant T. Katelbacho memuarus atliko istorikas S. Cenckievičius. Vienam leidiniui jis parašė įvadą, o kitam – atskirą skyrių apie T. Katelbacho politinę veiklą emigracijoje. Galiausiai pasirodžiusi S. Cenckievičiaus monografija (Cenckiewicz 2005) turėjo vainikuoti šios įvairiapusiškos asmenybės gyvenimo istorinių tyrinėjimų rezultatus. Knygoje autorius, remiantis stulbinančiai plačia lenkiškų šaltinių bei istoriografijos baze, siekė atskleisti T. Katelbacho gyvenimo bei politinės, visuomeninės veiklos peripetijas nuo pat gimimo iki mirties. Atskirame monografijos skyriuje pateikiami žurnalisto misijos Kaune 1933–1937 m. įvairūs niuansai (žr.: Cenckiewicz 2005:253–356). T. Katelbachas buvo pirmas tarpukariu lenkų korespondentas, taip ilgai gyvenęs Kaune. Jis atstovavo laikraščiu, Lietuvoje laikomam pusiau vyriausybinui. Tai reiškė Lietuvos bei Lenkijos vyriausybių nuolatinio netiesioginio kontakto užmezgimą. Šis reiškinys buvo naujas tarpukario Varšuvos ir Kauno santykiuose. Natūralu, kad T. Katelbacho misijai dėmesį skiria naujausia lietuvių istoriografija⁴. Žurnalisto vardas minimas ir mokykliniuose vadovėliuose⁵. Vadinas, siekiant visapusiškai apžvelgti tarpukario Lietuvos diplomatijos istoriją, būtina nuodugni žymaus lenkų žurnalisto, politiko biografijos studija. Šia prasme S. Cenckievičiaus monografijos istoriografinė vertė abejonių nekelia. Atrodytų, kad autorius taip pat siekė nuodugniai atskleisti T. Katelbacho misijos Kaune istorinę svarbą. Kita vertus, tokio keliamo uždavinio realizuoti neįmanoma be artimos pažinties ne tik su lietuvių šaltiniais, bet ir su naujausiais istoriografiniais laimėjimais. Deja, išpūdingame monografijos šaltinių bei literatūros sąrašė galima aptikti tik vieną lietuvišką straipsnį, menkai tesusijusį su rūpima tema (Cenckiewicz 2005:623). Šiuo požiūriu autorius nuodugniai neatskleidė ir negalėjo atskleisti T. Katelbacho misijos Kaune svarbos.

Monografijoje T. Katelbacho veiklai Kaune paskirtas visas skyrius (Misja Kowienska (1933–1937), žr.: Cenckiewicz 2005:253–356), kuris padalytas į du poskyrius – „Patikimas vyras“ („Mąż

³ KATELBACH, T. *Spowiedz pokolenia.* Gdansk, 2001; KATELBACH, T. *Rok złych wróżb.* Dziekanow Lesny, 2005.

⁴ GUMULIAUSKAS, A. Dar kartą tarpukario Lietuvos ir Lenkijos santykių klausimu. In *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis.* Mokslo darbai. Šiauliai, 2006, p. 324–350; GUMULIAUSKAS, A. Lietuvos – Lenkijos santykiai tarpukariu: pirmieji atšilimo požymiai. In *Tarptautinė mokslinė konferencija „Baltijos regiono istorija ir kultūra: Lietuva ir Lenkija“.* Tezės. Klaipėda, 2006, p. 70–72; GUMULIAUSKAS, A. Межвоенные отношения Литвы и Польши: возможность оттепели. In *Edukacja dla przyszłości.* Białystok, 2006, t. 3, s. 333–343.

⁵ GUMULIAUSKAS, A. *Lietuvos istorija nuo 1915 iki 1953 metų.* X klasės vadovėlis. Kaunas, 1995, p. 78.

zaufania“, žr.: Cenckiewicz 2005:253–330) ir „Varšuvos akis“ („Oko Warszawy“, Cenckiewicz 2005:330–356). Pirmajame autorius nagrinėja T. Katelbacho diplomatinę veiklą Lietuvoje, o antrajame atskleidžia santykius su lenkų tautinės mažumos organizacijomis. Lietuvių istorikus labiausiai domina autoriaus pozicija atskleidžiant bandymus sureguliuoti kaimyninių valstybių teritorinį konfliktą. Ši problematika yra gana plati ir turi ne vieną aspektą. Tačiau monografijoje Lietuvos ir Lenkijos santykių sklaida tarpukariu lokalizuojama. Autorius apsiriboja tik pavienių Varšuvos ir Kauno kontaktų atskleidimu. S. Cenckievičius, dažniausiai taikydamas aprašomąjį metodą, nebando išsamiau analizuoti taip gausiai sukauptos archyvinės medžiagos. Dažniausiai pasitenkinama gerai žinomomis P. Losovskio suformuluotomis, radikalumu pasižyminčiomis išvadomis. Todėl monografijoje gausu dar tarpukario laikus siekiančių stereotipų. Antai S. Lozoraičio noras sureguliuoti santykius su lenkais aiškinamas, švelniai tariant, nekorektiškai. Į pagalbą pasitelkiami V. Šulčevskio, pažinojusio lietuvių diplomata dar 1917 m. Voronežo gimnazijoje, kaip tikrą lenkų patriotą, prisiminimai (Cenckiewicz 2005:259). Autorius poetą Petrą Vaičiūną ironiškai pristato kaip Lietuvos himno žodžių autorių (Cenckiewicz 2005:260). Pastarasis teiginys sukelia nevienareikšmiškų minčių. Arba S. Cenckievičius nežino tikrojo himno žodžių ir muzikos autoriaus Vinco Kudirkos, jo nuopelnų tautos atgimimui, arba dainos „Mes be Vilniaus nenurimsim“ autorių laiko tarpukario Lietuvos herojumi. Sunku sutikti su monografijos autoriaus pozicija, kuri pervertina J. Becko nuopelnus, siekiant suartinti kaimynines šalis. Būtina pabrėžti, kad Lenkijos užsienio reikalų ministras gana skeptiškai žiūrėjo į santykių su Lietuva normalizavimą. Autorius taip ir nesugebėjo atskleisti lietuvių ir lenkų konflikto tarpukariu priežasčių. Tuo tarpu naujausioje lietuvių istoriografijoje šią problemą bandoma iššifruoti, remiantis formuluote *gente lituanus, natione polonus* (lietuvių kilmės, lenkų tautybės) žinoma dar XIX amžiuje.

Taigi monografijos autorius tarpukario Varšuvos ir Kauno konfliktą nagrinėjo per lokalinio aspekto prizmę. Buvo siekiama parodyti, kad minėtos problemos sprendimo būdai priklausė nuo abiejų šalių noro susitarti. Tačiau S. Cenckievičius tuos norus matė tik Lenkijos puseje. Kita vertus, nuo 1920 m. spalio 8 d. Suvalkų sutarties sulaužymo iki 1938 m. kovo 19 d. Lenkijos ultimatumo priėmimo, be nuolatinės konfrontacijos, nenoro diskutuoti rūpima tema, galima išvelgti ir šviesesnių momentų. Jų padaugėjo 4-ojo dešimtmečio pradžioje, kai tapo aišku, jog tarptautinėje bendruomenėje Vilniaus klausimas prarado aktualumą. Apie jį, kaip jau įvykusį faktą, kalbėjo ir lenkų visuomenė. Lietuva praktiškai liko viena su savo istorine neteisybe. Lietuvos diplomatijai reikėjo peržiūrėti santykių su Lenkija taktiką. Tai suprato ne tik S. Lozoraitis, 1935 m. balandžio 18 d. paskelbęs savo garsųjį memorandumą, bet ir kiti politikos, visuomenės veikėjai. Monografijos autoriui nepavyko tinkamai atskleisti tarpukario Lietuvos ir Lenkijos santykių tarptautiniu aspektu. Vilniaus priklausomybės problema išaugo iš lokalinio konflikto rėmų. Ji tapo tarptautine, tapusia viena iš priežasčių, padėjusių sukelti Antrąjį pasaulinį karą. Kita vertus, monografijos tikslas buvo gero-kai siauresnis. Autoriui pavyko atskleisti anksčiau nežinomus faktus (T. Katelbacho žvalgybinė veikla, jo pagalbinių veikla Lietuvoje ir t. t.). Galima teigti, jog monografija, nepaisant įvairių trūkumų, netikslumų, užims tinkamą vietą naujausioje lenkų istoriografijoje bei bus naudinga tolesniems tarpukario Lenkijos ir Lietuvos santykių istoriniams moksliniams tyrinėjimams.